ТОЛСТОВА О. Л.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОТИВАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ З ТВАРИННИМИ СОМАТИЗМАМИ

У статті досліджуються іспанські фразелогізми з тваринними соматизмами з позицій когнітивної теорії мотивації.
Ключові слова: фразеологізм, соматизм, зооморфізм, мотивація, когнітивна модель, концептуальна метафора, концептуальна метонімія.

В статье исследуются испанские фразеологизмы с животными соматизмами, на основе когнитивной теории мотивации.
Ключевые слова: фразеологизм, соматизм, зооморфизм, мотивация, когнитивная модель, концептуальная метафора, концептуальная метонимия.

The article deals with the interpretation of Spanish phraseological units with animal component, taking into account the cognitive theory of motivation.
Key words: phraseological unit**,** somatism, zoomorphism, motivation, cognitive model, conceptual metaphor, conceptual metonymy.

Не зважаючи на велику кількість робіт присвячених фразеологічному фонду мови, ця тема лишається актуальною у зв'язку з постійним розвитком теоретичних студій лінгвістики та появою нових підходів до аналізу цього явища. Аналіз фразеологічної концептуалізації світу сприяє поглибленню знань про семантику, синтактику та прагматику мови в цілому, дає змогу виокремити особливості етносвідомості, культурних асоціацій та світосприйняття різних народів, оскільки фразеологізми справедливо вважаються одним з найяскравіших проявів національно-культурної специфіки мови.

Метою статті є встановлення мотивації фразеологізмів іспанської мови з компонентами-партонімами тварин. Аналіз здійснюється на основі розробленої нами типології мотивації фразеологізмів [1].

Методологічна основа дослідження була вироблена в результаті інтеграції основних положень, принципів, результатів лінгвістичних досліджень проблеми вмотивованості фразеологічних одиниць. Узагальнення досвіду дослідження мотивації дозволяє нам виокремити такі типи мотивації: конвенційні знання, концептуальна

© Толстова О. Л.

метонімія, концептуальна метафора, культурно-детермінована мотивація, псевдомотивація, порівняльна мотивація.

Об'єктом дослідження виступають фразеологізми іспанської мови зі структурою словосполучення з тваринними соматизмами, зокрема, *pata, cola, rabo, ala, pico, cuernos, hocico, jeta.* Для аналізу обрано лише сомонімізми, оскільки вони характеризуються найбільшою фразеотвірною потенцією, також усі лексеми, що є об'єктом дослідження, відмінні від людських соматизмів. В якості ілюстративного матеріалу дослідження використано іспаномовні твори XX – XXI століть.

Соматична лексика – одне з найдавніших універсальних об'єднань слів в усіх мовах світу, що в процесі функціонування отримує багаточисельні асоціації та конотації і в різних мовах представляє певну систему [2: 21]. Поряд із соматизмами, що позначають частини тіла людини, фразеологічний фонд сучасної іспанської мови активно послуговується лексичними одиницями, що належать до "тваринної" сфери, які залишилися поза увагою у наших попередніх дослідженнях. Це, зокрема лексеми *pata, cola, ala, pico, casco* та ін.

Зооморфізм – один із продуктивних шляхів творення фразеологізмів, це семіотичний принцип метафоризації, згідно з яким найменування тварин, їхніх частин тіла, ознак та дій за аналогією використовуються на позначення інших предметних сфер, зокрема, людини, явищ природи, штучного світу, рослин, духовного коду культури тощо [3:171]. Зооморфізм досліджувався багатьма лінгвістами, на матеріалі іспанської мови, зокрема С.Х.Суарес Куадрос [4], І.Ечеваріа Ісускіса [5], Корман К.А. [6] та ін. Проте, у більшості випадків, об'єктом вивчення ставали номени тварин, партоніми ж залишалися поза увагою дослідників.

Однією з основних ознак соматичних фразеологізмів є здатність лексеми-соматизму позначати людину вцілому (концептуальна метонімія PARTE DE CUERPO POR PERSONA). Ця особливість стосується також фразем з тваринними соматизмами, наприклад: PATA POR PERSONA: *pata caliente, pata chula, pata de perro.* Проте, слід зазначити, що у випадку з тваринними соматизмами, цій схемі завжди передує метафоричний перенос PARTE DEL CUERPO DEL ANIMAL POR PARTE DEL CUERPO DE LA PERSONA. У ширшому значенні ця модель виглядає як PERSONA ES UN ANIMAL.

Фразеологізми, у яких реалізується така модель відповідають міфологічному образу світу з його ідеєю тотемізма, ототожнення тварин та людей.

Досить часто частини тіла тварини використовуються на позначення аналогічних частин тіла людини, але при цьому фразеологізм несе іронічне або розмовне забарвлення. Наприклад, концептуальна метафора PATAS SON PIES: *Saldrás del agua embarrada del lodo pardo de la ribera a la cual deberás prenderte con desesperación para ganar la otra orilla, luchando contra el temblor de la tierra y la fuerza del río hasta encontrarte, en cuatro patas, rendida de fatiga, en la orilla adversa, donde te caerás dormida sin haberte incorporado* [9:35].

Цей тип мотивації також найчастіше поєднується з іншими. Наприклад, у фразеологізмі *bailar uno en una pata,* метафорична модель PATAS SON PIES поєднується метонімічною EFECTO DE LA EMOCIÓN POR EMOCIÓN. Поєднання з культурно-детермінованою мотивацією, а саме забобонними уявленнях іспанського етносу, бачимо у таких фразеологізмах: *tener buena pata, entrar uno con buena pata, tener mala pata, de mala pata.* Таке протиставлення базується на антагоністичній просторовій символіці правої і лівої частини: права сторона – позитивне, добре начало, ліва – негативне, зле. Ця модель характерна і для фразеологізмів із соматизмом *pie.*

Так само, як у фраземах з соматизмом *pie* у цій групі бачимо реалізацію іншої архетипічної просторової опозиції верх-низ, у якій протилежне положення сприймається як відхилення: *Los verdaderos terremotos, ésos que ponían el mundo patas arriba, ocurrían más o menos cada seis años* [10:54].

Окрема група фразеологізмів із базовим компонентом *patas* побудована на основі спостережень за особливостями поведінки тварин, невластивих для людини, які, проте, екстраполюються на неї; в основі такого порівняння також лежить концептуальна метафора PERSONA ES UN ANIMAL: *He metido la pata muchas veces, ya lo sé, me he portado como un imbécil contigo.* [11]. *Eso sí, a mi hija, a la Teodomira, no le echa la pata nadie* [12:132]. У другому прикладі, зокрема, звичка диких тварин-хижаків класти лапу на переможеного противника переноситься на людей і позначає перемогу, неперевершеність. Проте, вищезазначена концептуальна

метафора дає нам лише частину моделі, основним переносом буде метонімія RESULTADO DE LA ACCIÓN POR LA ACCIÓN. А метафора PERSONA ES UN ANIMAL розвивається всередині сфери-джерела метонімічної моделі.

Інші фразеологізми, в яких реалізується тип мотивації метафора всередині метонімії: *a cuatro patas, alargar la pata, echar uno las patas arriba (por alto).*

Основна група фразем із соматизмом *pie* несе семантику руху та різних його характеристик, оскільки основною функцією ніг є пересуваня. Цю семантику можемо спостерігати такожу фраземах із соматизмом *pata*: *pata chula, dar de patas en un lugar.*

Як бачимо, більшість мотиваційних моделей для фразем з соматизмом *pata* співпадає з мотивацію ФО з партонімами *pies, piernas.* Підтвердженням цього факту, зокрема, служить наявність синонімічних фразеологічних одиниць із аналогічною або схожою структурою: *dormir a pierna suelta – dormir a pata ancha (suelta), andar a cuatro pies – a cuatro patas*

З соматизмом *pico* переважають фраземи, у яких цей партонім співвідноситься з людським соматизмом *boca,* у більшості випадків із семантикою ознак мовленнєвої діяльності: *Habló con su pico de oro, y dijo cosas que todavía me fermentan el seso* [13:21]. У цій групі також наявні синонімічні фраземи: *pico de oro – boca de oro; abrir la boca – abrir el pico, no cerrar la boca – no cerrar el pico* та ін.

Варто зазначити, що у синонімічній фраземі з тваринним соматизмом мотивація зажди буде складнішою, оскільки він твориться шляхом поєднання декількох переносів. Наприклад: *Ahora nos vamos, pero eso sí, óiganlo bien y no se olviden: si uno solo abre el pico, nos tiramos a coda la cuadra de verdad* [14:14]. У мотивації фразеологізму з наведеного прикладу наявна концептуальна метафора (PICO ES BOCA) та концептуальна метонімія (INICIO DE LA ACCIÓN POR LA ACCIÓN). У той час, як у синонімічній фраземі з аналогічною структурою із соматизмом *boca* лише метонімічна мотивація.

Також соматизм *pico*, як невелика за розмірами частина тіла, здатен позначати щось незначне, невелику кількість чогось, як додаток до більшої частини: *Once meses son trescientos y pico días* [15:156].

Інший соматизм, що співвідноситься з людськими партонімами - *hocico.* Його синонімом є лексема *jeta,* проте вона характеризується низькою фразеотвірною потенцією. Цікаво, що лексема *hocico* виступає деспективним синонімом соматизму *cara* [16]. Проте, у фразеології він співвідносить з партонімом *nariz*, а точніше *narices,* оскільки у фраземах з останнім партонімом переважає форма множини. Отже, в цій групі реалізується концептуальна метафора HOCICO ES NARIZ. Можемо навести такі синонімічні фраземи з аналогічною структурою: *caer (dar) de hocicos – caer (dar) de narices, en mis (tus, sus) hocicos - en mis (tus, sus) narices, meter el hocico en una cosa – meter las narices en una cosa, asomar uno el hocico, asomar uno las narices.*

Варто зазначити, що фразеологізми з соматизмами *nariz,* характеризуються вищою частотністю вживання, у порівнянні з *hocico,* зокрема, на матеріалі художньої літератури, що пояснюється, на нашу думку, більшою стилістичною нейтральністю першої лексеми. Тому ми виділили лише основні мотиваційні моделі з соматизмом *hocico.*

Існують також соматизми, на позначення тваринних частин тіла, що не співвідносяться з жодним партонімом людини, такі як: *cola, rabo, cuernos, alas.* Проте, як показує здійснений нами аналіз, у фраземах з цими партонімами також реалізується модель PERSONA ES UN ANIMAL.

На позначення хвоста в іспанській мові використовуються дві ЛО – *rabo, cola*. Як видно з лексикографічних джерел, більш продуктивним у фраземах є соматизм *cola*.

У прикладі *marcharse con la cola (el rabo) entre las piernas* собака і його поведінка проектуються на людину і її поведінку, але це дає лише частину концептуального матеріалу цієї ситуації. Для того, щоб мала місце метафорична проекція, сфера-джерело має бути розвинута метонімічно.

Цікаво, що прикметник *cobarde* (боязливий, несміливий), що на сучасному етапі не є метафорою, історично походить від французького *couard,* що в свою чергу походить від латинського *cauda* (хвіст), також за аналогією з собакою, що піджимає хвіст, коли відчуває страх.

Крім того, хвіст як крайня точка тіла тварини може позначати завершення, кінець чогось: *Nos tuteábamos desde hacía rato. Le dije*

que no; que no la había visto; y entonces me la contó de cabo a rabo [17:48].

Крила у фраземах іспанської мови аналогізуються із впевненістю, силою енергією, самостійністю: *Al hombre sólo le corta las alas la bala que le mata* [18:102]. *Y luego vino su carrera, sus amistades universitarias, y la melancolía de la pobre madre al ver que su hijo* ensayaba las alas [19:43]. Таке значення відмічає і О.О.Селіванова на матеріалі української мови [7:155]. При цьому соматизм поєднується із різними метафоричними предикатами: *abatir las alas, caérsele a uno las alas (del corazón), dar alas.*

Водночас цей партонім сприймається як орган опіки, захисту: *meterse bajo el ala de uno.*

Особливу групу складають фразеологізми з соматизмом *cuernos*, оскільки тут переважає культурно-детермінована мотивація. Це, зокрема, такі вирази як *cuerno de la abundancia, poner los cuernos: Si alguien le contara que* le pongo los cuernos*, lo primero que pensaría es que soy una imbécil* [11]. Ці фраземи наявні в багатьох індоєвропейських мовах і мають міфологічне походження.

Етноспецифічною є група фразеологізмів, пов'язаних з коридою, так звана *fraseología taurina.* Світ кориди, багатий на персонажів, ритуали та ситуації, становить в іспанській культурі багате джерело метафор, що позначають інші поля та сфери людської діяльності. Наприклад: *Saber sabe; lo que no tiene, hablando en plata, es cojones para* coger el toro por los cuernos [20].

Незалежно від індивідуального ставлення до кориди, жоден іспанець не може уникнути її лінгвістичного впливу на мову [8:46]. Ці фраземи проникли в різні сфери: політика, особисті стосунки, психологічні характеристики особи. Фразеологізми з соматизмом *cuernos* тут складають незначну групу: *coger el toro por los cuernos*, *ir al toro por los cuernos, aficionado a los cuernos, (andar) en los cuernos del toro, dejar a uno los cuernos del toro,encontrarse entre los cuernos de toro, agarrar al toro por los cuernos.* В усіх фраземах *cuernos* позначає частину тіла бика, метафорично переосмислюється ситуація вцілому.

Таким чином, на основі проведеного нами дослідження можемо виділити універсальні мотиваційні моделі фразеологізмів іспанської мови для різних тваринних соматизмах:

1) Метафорична модель PARTE DEL CUERPO DEL ANIMAL POR PARTE DEL CUERPO DE LA PERSONA.

Зокрема, виявлено такі співвідношення: PATAS – PIES, PICO – BOCA, JETA, HOCICO – NARIZ. Цей тип мотивації є відображенням більш загальної моделі PERSONA ES UN ANIMAL. Також відзначимо, що така мотивація, в більшості випадків, дає нам лише частину концептуальної моделі, сфера джерело розвивається метафорично. Щодо інших типів мотивації, які залучаються до творення фразеологічних одиниць цієї групи, виявлено, що для фразем з тваринним соматизмом характерні ті ж самі моделі, що й для одиниць з відповідними людськими соматизмами. Що, зокрема, підтверджується значною кількістю синонімічних фразем з аналогічною або схожою структурою.

2) Метафора всередині метонімії MANIFESTACIÓN DEL ESTADO DEL ANIMAL POR ESTADO DE LA PERSONA.

Продуктивність цього типу мотивації пояснюється, на нашу думку, яскравішим зовнішнім проявом різних емоцій та станів у тварин, що дає можливість описати відповідні людські емоційні стани.

Підводячи підсумок, зазначимо, що здійснене дослідження дає змогу, що фразеологізми з тваринними соматимами характеризуються складною мотиваційною структурою, у якій поєднуються, накладаються один на інший та взаємодіють різні типи мотивації. Зооніми, що входять до складу фразеологічних одиниць, трансформують своє значення.

Перспективними, на нашу думку, є компаративний розгляд цієї проблеми на матеріалі кількох мов для виявлення універсальних та особливих національних рис картин світу, дослідження зооморфізму на лексичному рівні та у пареміях. Також, цікавим видається дослідження нюансів стилістичного забарвлення та використання фразеологізмів-синонімів з тваринними та людськими соматизмами з аналогічною структурою.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Толстова О. Л.* Лінгвокогнітивні особливості соматичних фразеологізмів іспанської мови: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05 / Ольга Леонідівна Толстова; Київськ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 181 с. 2. *Богус З. А.* Соматизмы в

© *Толстова О. Л.*

разносистемных языках: семантико-словообразовательный и лингвокультурологический аспекты :на материале русского, адыгейского и английского языков: автореф. дис. на стиск. учен. степени канд. филол. наук: 10.02.02, 10.02.20 / Замира Асламовна Богус; Адыгейский государственный ун-т. – Майкоп, 2006. - 23 с. 3. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2006. – 716 с. 4. Suárez Cuadros S. J. Estudio comparativo de los fraseologismos con un componente animal en los idiomas español y ucraniano / Simón José Suárez Cuadros. – Kyiv, 2001. – 48 p. 5. Echevarría Isusquiza I. Acerca del vocabulario español de la animalización humana [Електронний ресурс] / Isabel Echevarría Isusquiza – Círculo de lingüística aplicada a la comunicación (Clac), nº 15, septiembre de 2003. - Режим доступу: http://www.ucm.es/info/circulo/no15/echevarri.htm 6. *Корма Е. А.* Фразеологические единицы с анималистическим компонентом в испанском языке: функционально-прагматический и когнитивный аспекты: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.05. / Екатерина Анатольевна Корман; Южный федеральный ун-тет. – Ростов-на-Дону, 2007. – 305 с. 7. *Селіванова О. О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія / Олена Олександрівна Селіванова – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с. 8. Luque Durán J. D. y Manjón Pozas F. J. Fraseología, metáfora y lenguaje taurino. [Електронний ресурс] José de Dios Luque Durán, Francisco José Manjón Pozas. – Léxico y fraseología. Granada: Método Ediciones. – 1998. - P. 43-70. - Режим доступу: http://ashda.ugr.es/laboratorio/tlt/tlt2/libros/fraseologia/luque.pdf.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. *Fuentes C.* Instinto de Inez – [Електронний ресурс] / Carlos Fuentes – 113 p. - Режим доступу: http://www.inabima.org/BibliotecaINABIMA---/A-L/F/Fuentes,%20Carlos/Fuentes,%20Carlos%20-%20Instinto%20De%20Inez.pdf 10. *Allende I.* Eva Luna [Електронний ресурс] / Isabel Allende – 110 p. – Режим доступу: http://www.espanol.net.ru/download/isabel_allende-eva_luna.doc.zip 11. *Grandes A.* Los aures difíciles [Електронний ресурс] / Almudena Grandes - Режим доступу: http://dc378.4shared.com/doc/6xxBsWB9/preview.html 12. *Delibes M.* El hereje. [Електронний ресурс] / Miguel Delibes - Режим доступу: http://www.franklang.ru/Delibes,_Miguel_-_El_Hereje.zip 13. Borges J. L., Bioy Casares A. Seis problemas para don Isidro Parodi [Електронний ресурс] / Jorge Luis Borges, Adolfo Bioy Casares – 79 p. – Режим доступу: http://arlequincreations.org/galerias/books/libros%20digitales/Jorge%20Luis%20Borges%20-%20Seis%20problemas%20para%20don%20Isidro%20Parodi.pdf 14. *Vargas Llosa M.* La ciudad y los perros [Електронний ресурс] / Mario Vargasa Llosa – 156 p. – Режим доступу: http://www.hacer.org/pdf/Vargasllosa04.pdf. 15. *Puig J.S.* Bertillón 166 / José Soler Puig – La Habana: Editorial de arte y literatura, 1975. – 171 p. 16. Diccionario Manual de Sinónimos y Antónimos de la Lengua Española Vox. [Електронний ресурс] / Larousse Editorial, S.L. 2007. – Режим доступу: http://es.thefreedictionary.com/hocico 17. *Pérez Reverte A.* La reina del Sur [Електронний ресурс] / Arturo Pérez Reverte – 166 p. – Режим доступу: http://oshodespierta.info/Arturo%20Perez-Reverte%20-%20La%20reina%20del%20Sur.pdf 18. *Delibes M.* La sombra del ciprés es alargada [Електронний ресурс] / Miguel Delibes – 192 p. – Режим доступу: http://www.franklang.ru/Delibes,%20Miguel%20%20La%20sombra%20del%20cipres%20es%20alargada.zip 19. *Unamuno M. de* Niebla / Miguel de Unamuno – M.: Цитадель, 2001. – 240 с. 20. *Zafón C. R.* La sombra del viento [Електронний ресурс] / Carlos Ruiz Zafón – Режим доступу: http://anyebooks.com/62/index_split_028.html.

© Толстова О. Л.